

UN MORMÂNT IZOLAT DESCOPERIT PE VALEA INFERIOARĂ A MUREȘULUI

FLORIN MĂRGINEAN*
LUMINIȚA ANDREICA**

Rezumat: Articolul de față aduce completări la repertoriul descoperirilor funerare cunoscute deja în spațiul văii inferioare a Mureșului, datate în jurul anului 1000. Este vorba despre un mormânt izolat de femeie, cu un inventar sărăcăcios, constând din câteva podoabe și accesorii vestimentare, ceea ce ne face să credem că defuncta provenea din cadrul populației de rând. Mormântul poate fi datat în a doua jumătate a secolului al X-lea–începutul secolului al XI-lea.

Studiul conține și analiza antropologică a osemintelor, subliniindu-se amprenta stresului ocupațional asupra acestui schelet feminin.

Cuvinte cheie: descoperire funerară, mormânt, cercetare arheologică preventivă, evul mediu timpuriu, valea inferioară a Mureșului, stres ocupațional.

I. INTRODUCERE

Lucrările de infrastructură demarate în toamna anului 2009 în județul Arad, pe traseul autostrăzii Nădlac–Arad–Timișoara, parte a coridorului IV paneuropean, au dus la îmbogățirea repertoriului descoperirilor arheologice și implicit a patrimoniului muzeal local. Siturile cercetate pe cuprinsul județului Arad în urma acestor lucrări acoperă, din punct de vedere cronologic, cea mai mare parte a epocilor, fie că vorbim de preistorie, Antichitatea târzie sau Evul Mediu. Amploarea săpăturilor a deschis noi perspective în ceea ce privește strategia de cercetare în cazul arheologiei preventive sau de salvare. Decaparea unor suprafețe mari din siturile reperate a permis – pe lângă recuperarea unor cantități mari de material arheologic – și înregistrarea contextelor de descoperire, toate la o scară nemiîntâlnită până acum în cercetarea de profil din România. Prelucrarea și publicarea descoperirilor va contribui cu siguranță substanțial la reconstituirea peisajului arheologic al văii inferioare a Mureșului. Un prim semnal în acest sens a fost dat de publicarea preliminară a descoperirilor de la Șagu¹. Suntem convinși că exemplul mobilizator nu va fi și singular.

* Complexul Muzeal Arad; e-mail: finnlands@yahoo.com .

** Institutul de Antropologie „Francisc J. Rainer” București; e-mail: hera_suzuki@yahoo.com

¹ Sava *et al.* 2011.

Studiul de față, prilejuit de descoperirea unui mormânt izolat pe traseul viitoarei autostrăzi Nădlac–Arad, situl 18, lotul 2, km 30+200–30+600, se înscrie într-o astfel de serie prin care se aduc completări la repertoriul descoperirilor funerare cunoscute deja în acest spațiu, date în jurul anului 1000. Urmare a deschiderii de după anul 1990, în arheologia românească numărul cercetărilor pe această temă a crescut simțitor, ceea ce a dus la publicarea descoperirilor mai vechi sau mai noi în articole și studii de sinteză². Astfel, s-au făcut pași semnificativi spre racordarea la istoriografia central-est-europeană, legată de astfel de descoperiri provenind dintr-un spațiu al interferențelor între lumea bizantină și ultimele valuri de migratori ai primului mileniu al erei creștine³.

Pe lângă analiza din punct de vedere arheologic și istoric, studiul a fost completat de analiza antropologică a osemintelor. Simpla analiză din punct de vedere al ritualului de înhumare și al inventarului funerar se dovedește a fi incompletă și mai ales insuficientă, atâta timp cât nu cunoaștem și aspecte personalizate (sex, vârstă, patologie etc.) legate de modul de viață al indivizilor analizați. Tot acest efort este făcut în speranța că, treptat, acest vid de informație va fi completat și în cadrul cercetărilor de la noi⁴.

II. LOCALIZAREA GEOGRAFICĂ A DESCOPERIRILOR

Amplasat la 3,5 km est de orașul Pecica, între pădurea Popin și calea ferată Arad–Pecica, situl 18 se află în plină Câmpie de Vest, subdiviziunea Câmpia Aradului, componentă a părții de est a Câmpiei Pannoniei⁵. În urma diagnosticului de teren situl a fost delimitat între km 30+200–30+600 ai autostrăzii Nădlac–Arad, Lotul 2 (fig. 1/1).

Câmpia Aradului, cuprinsă între râul Mureș și râul Crișul Alb, reprezintă genetic o deltă cuaternară a Mureșului, construită la ieșirea din defileul Șoimoș – Lipova. Din punct de vedere al reliefului se prezintă ca o câmpie *aluvionar-piemontană* cu aspect tabular-jos. Este constituită din conuri ale Mureșului, dirijate spre nord-vest (spre Criș), dar care a suferit o lăsare subsidentă până recent. Deși este o câmpie joasă, este oarecum diversificată, atât ca relief, cât și ca depozite superficiale (aluviuni recente sau mai vechi, loessoide, nisipuri, mълuri argiloase). Arealele joase sunt ușor mlăștinoase și au fost inundabile de râul Mureș în

² Heitel 1994–1995; Cosma 2002; Gáll 2004–2005; Oța 2008 (Aceste lucrări reprezintă doar o parte dintre sintezele publicate în România, referitoare la spațiul adus în discuție, unde poate fi consultată întreaga bibliografie adusă la zi).

³ Bălint 1991; Kürti 1994.

⁴ Și în acest caz putem afirma că încercăm să ne racordăm rigorilor impuse de cercetarea unor descoperiri funerare.

⁵ Posea 1997, 11–12.

momentul revărsărilor periodice. Situl în discuție se află localizat tocmai într-o astfel de zonă joasă, înconjurat de brațe secundare ale Mureșului, care foarte posibil duceau la formarea unor insule (fig. 1/2), unele mari, de circa 30–40 km². Între Lipova și Cenad au fost cartate peste 50 de insule, cele mai multe fiind între Arad și Cenad⁶.

Este posibil ca această zonă, aparent ferită, să fi contribuit la alegerea locului de înhumare. Situația nu este singulară, ba din contră, vine să completeze repertoriul descoperirilor făcute în ultimul sector al Mureșului înainte de vărsarea în Tisa (v. Arad *Ceala*⁷, Pecica⁸, *Tiszasziget*, Rábé *Anka Sziget*⁹).

În lipsa unor cercetări interdisciplinare, consultarea puținelor surse documentare, a hărților vechi și, mai nou, a imaginilor satelitare, ne oferă informații utile asupra peisajului de dinaintea marilor lucrări de asanare și îndiguire a malurilor Mureșului, demarate în sec. al XVIII-lea. Acest peisaj a rămas neschimbat peste veacuri, astfel încât canonicul italian *Rogierius*, în al său cântec de jale, face câteva referiri la aspectul mlăștinos al zonei în vremea invaziei tătare. De asemenea, lipsa unor analize complementare nu ne permite să facem aprecieri legate de situația climaterică și hidrografică din acest spațiu, care, cu siguranță, și-a pus amprenta asupra evoluției demografice și a influențat habitatul uman¹⁰.

Revărsările periodice ale Mureșului și umplerea brațelor secundare cu apă duceau, foarte probabil, la formarea unor insule temporare. Foarte posibil că acesta a fost și peisajul în care să se fi desfășurat procesiunea de înhumare a unei femei, provenită, cel mai probabil, din cadrul populației de rând. Este de remarcat faptul că moartea acesteia a survenit, oricum, la o vârstă destul de înaintată pentru acele vremuri.

III. METODOLOGIA DE CERCETARE

Decaparea suprafeței sitului a fost efectuată de către excavatoare cu lame de taluz. După scoaterea stratului vegetal, ce avea în medie o grosime de aproximativ 0,20 m, s-a trecut la decaparea unor straturi de până la 0,10–0,20 m. După ce au fost înlăturate aceste depuneri, au fost delimitate complexele care s-au putut contura în stratul de cultură.

În cazul mormântului aflat în discuție, groapa sepulcrală s-a putut delimita de la adâncimea de 0,50 m, moment în care s-a trecut la cercetarea scheletului, iar apoi la înregistrarea întregului context funerar. În perimetrul delimitat al sitului 18 nu au mai fost semnalate alte morminte contemporane.

⁶ Glück 1980, 58.

⁷ Dörner 1970.

⁸ Mărginean 2011.

⁹ Oța 2008, 37.

¹⁰ Györffy, Zólyomi 1994.

IV. DESCRIEREA MORMÂNTULUI

Mormântul a fost descoperit pe latura sudică a sitului 18, la $-0,52$ m față de nivelul de călcare actual (v. ridicarea topografică a întregului sit, fig. 1/3). Cel mai probabil defuncta a fost depusă direct în groapa sepulcrală, în decubit dorsal, cu fața spre dreapta (sud), cu brațele ușor arcuite spre abdomen și membrele inferioare dispuse paralel. În pământul de umplere a gropii nu s-au sesizat urme care să indice alte elemente ale ritualului de înhumare. Mormântul a fost parțial deranjat în momentul decapării, o mică parte din osul frontal al craniului și partea inferioară a picioarelor fiind dislocate. Forma gropii sepulcrale s-a putut delimita destul de clar, aceasta fiind ușor trapezoidală, cu colțurile rotunjite. Mormântul a fost orientat vest-est. După deshumarea osemintelor, fundul gropii s-a aflat la $-0,66$ m față de nivelul actual de călcare.

Inventarul recuperat, nu foarte bogat, a constat dintr-o piesă de accesoriu vestimentar și câteva podoabe. Este vorba de un buton de bronz cu urechiușă de fixare, descoperit în partea superioară a omoplatului stâng, doi cercei cu capete neunite găsiți pe partea stângă a craniului și trei tipuri diferite de mărgele. Dintre mărgelile descoperite, nouă au putut fi recuperate *in situ*: trei în dreptul articulației umărului stâng, patru pe omoplatul drept, iar două în treimea superioară a humerusului drept. Nu s-au observat urme de sicriu sau depuneri de ofrandă animală.

Inventarul funerar¹¹:

Accesorii vestimentare:

- Buton; bronz; turnare; formă sferică ușor aplatizată ($\varnothing = 0,7$ cm, $h = 1,3$ cm), plin, continuat cu o gătuire sub forma unui lob și o urechiușă de fixare circulară ($\varnothing = 0,5$ cm, $g = 0,2$ cm); C. M. A., nr. inv. 17481; fig. 2/3.

Podoabe:

- Cercei; bronz; batere; constă dintr-un fir relativ subțire, păstrat fragmentar (doar două bucăți), cel mai probabil cu capetele neunite ($g = 0,1$ cm); C. M. A., fără nr. inv.; fig. 2/1.
- Cercei; bronz; batere; constă dintr-un fir relativ subțire, păstrat fragmentar (doar cinci bucăți), cu capetele neunite ascuțite ($g = 0,1$ cm); C. M. A., fără nr. inv.; fig. 2/2.
- Mărgea; sticlă; sferică ($\varnothing_{\max} = 0,8$ cm), aplatizată ($g = 0,6$ cm), perforată central ($\varnothing = 0,25$ cm), de culoare verde; C. M. A., nr. inv. 17482; fig. 2/14.
- Mărgelile; lut; modelare-ardere; sferice (diametrul maxim variază între $0,9$ și $1,4$ cm), aplatizate (cu grosimi care variază între $0,5$ și $0,9$ cm), perforate

¹¹ Catalogul pieselor din inventarul mormântului a fost alcătuit astfel: denumirea piesei; materialul din care a fost confecționată; tehnica în care a fost confecționată; descrierea piesei, incluzând dimensiunile acesteia, exprimate în cm: L = lungime, L_t = lungime totală, l = lățime, l_{\max} = lățime maximă, h = înălțime, g = grosime, \varnothing = diametrul, \varnothing_{\max} = diametrul maxim, \varnothing_{int} = diametrul interior, \varnothing_{ext} = diametrul exterior); locul de păstrare (C.M.A. = Complexul Muzeal Arad); numărul de inventar; ilustrația.

central (cu diametrul care variază între 0,4 și 0,7 cm), de culoare maronie, cu un decor pictat, realizat din linii albe, care se întretaie și formează ochiuri romboidale, în interiorul cărora există mici protuberanțe de culoare bej (10 buc.); C. M. A., nr. inv. 17483/a–j; fig. 2/4–13.

- Mărgele; lut; formă circulară cu lobi în relief (diametrul maxim variază între 0,6 și 0,9 cm), aplatizate (cu grosimi care variază între 0,4 și 0,6 cm), perforate central (cu diametrul care variază între 0,2 și 0,3 cm), de culoare crem deschis (opt întregi și 19 jumătăți); C. M. A., nr. inv. 17484/a–h; fig. 2/15–22.

V. ELEMENTE DE RIT ȘI RITUAL FUNERAR. ÎNCADRAREA CRONOLOGICĂ A DESCOPERIRILOR

Mormântul descoperit în cadrul sitului 18 completează un repertoriu destul de restrâns de descoperiri de acest fel făcute în arealul avut în vedere de noi¹². În cazul acestor morminte izolate, în general din pricina caracterului restrâns al cercetărilor, întotdeauna a planat suspiciunea că de fapt ar aparține unor grupuri de morminte sau necropole mai mici (v. Sânpetru German¹³, Tomnatic, Săcălaz, Comloșu Mare, Dudeștii Vechi¹⁴, probabil Curtici, Șagu etc.). Și în acest caz, dat fiind locul de descoperire, s-ar putea specula faptul că ne aflăm la marginea unei necropole. Până la a putea proba aceasta, avem dovada certă a existenței unui mormânt izolat, descoperit ca urmare a lucrărilor la tronsonul de autostradă Pecica–Arad.

În privința ritului și ritualului funerar, situația este similară cu a altor descoperiri din același interval cronologic din spațiul văii Mureșului inferior. Înhumarea s-a realizat cel mai probabil direct în groapa sepulcrală, defuncta având ca piese de inventar câteva podoabe și accesorii vestimentare. Nu au fost descoperite alte elemente, care ne-ar putea sugera măcar o parte a ritualului de înhumare sau a banchetului, care probabil a precedat acest eveniment. Pe baza inventarului sărăcăcios am putea presupune că procesiunea a fost una la fel de simplă, iar, cel mai probabil, defuncta provenea din rândul populației de rând.

În ceea ce privește locul de înhumare ales, în stadiul actual se pot face doar speculații, care nu ar ajuta foarte mult la înțelegerea unor fenomene care ținau de credințele și mentalul oamenilor din perioada respectivă. Având în vedere perioada discutată și mai ales modul de viață semisedentar al populațiilor ajunse în acest spațiu (maghiari și alte grupuri aduse de aceștia)¹⁵, s-ar putea presupune că în alegerea locului de înhumare a defunctei s-a ținut cont mai ales de „siguranța” și protecția mormântului, decât de anumite considerente legate de un anume ritual.

¹² Gáll 2004–2005, 337–338.

¹³ Mărginean 2012 (sub tipar).

¹⁴ Oța 2008, 161.

¹⁵ Oța 2008, 160.

Mai interesantă pare a fi situația disponerii pușinelor piese de inventar. În privința utilității celor doi cercei și a butonului lucrurile sunt oarecum clare, fiind și cele mai bune elemente de datare pentru mormântul nostru. Chiar dacă au fost purtați o lungă perioadă de timp, aceste tipuri de cercei și butoni pot fi datate în intervalul secolelor X–XI¹⁶. Butonii apar frecvent în cadrul descoperirilor funerare, cu rol precis de accesoriu vestimentar. În ceea ce privește mărgelele, având în vedere disponerea lor în mormânt, dar și analogiile, s-ar părea că au fost prinse de fapt în păr și nu au fost purtate la gât. Astfel de situații au mai fost întâlnite la *Sárrétudvari-Hizófold* (M. 118)¹⁷. Mărgelele descoperite au fost realizate doar din lut, care prin ardere a primit diverse nuanțe¹⁸. Știm că s-au purtat și mărgele făcute din diverse roci, care au apărut cu precădere din a doua jumătate a secolului al X-lea, dar și mai timpuriu¹⁹. Printre mărgelele care au compus inventarul funerar, una singură face notă discordantă, fiind realizată din sticlă de culoare verde. Mărgelile din sticlă, de culori diferite, apar în morminte ale acestui orizont pe parcursul secolului al X-lea, continuând să fie parte a inventarelor funerare până în sec. al XII-lea, atât în necropole păgâne, cât și creștine²⁰.

Mărgelile de diverse forme, realizate din materiale diferite (lut pictat, sticlă, piatră, scoici etc.) sunt semnalate în majoritatea descoperirilor funerare din acest spațiu, de la câteva piese până la șiraguri întregi²¹. În cele mai multe cazuri astfel de piese au fost descoperite în morminte de femei sau copii. Există însă și morminte de bărbați în care au fost descoperite mărgelile²². Dintre cele care ne-ar putea folosi ca analogii, le semnalăm pe cele de la *Szöreg Homokbánya*²³, *Șiclău Gropoai*²⁴, dar și *Halimba*²⁵, *Gáva Vásártér*²⁶ sau *Bánov, Sered* în sudul Slovaciei²⁷. Pentru analogiile din urmă, datarea este puțin mai timpurie²⁸.

Din păcate, publicarea doar parțială a făcut imposibilă până acum realizarea unei clasificări sau tipologii, care să poată oferi repere cronologice clare în spațiul nostru. De cele mai multe ori datarea a fost făcută în asociere cu alte piese²⁹. Și în cazul de față, prezența cerceilor cu capete neunite și a butonului de bronz

¹⁶ Istvánovits 2003, 299–300.

¹⁷ Nepper 2002, 317–318, fig. 237.

¹⁸ Pe această cale aducem mulțumiri domnișoarei Lorena A. Apachiței (studentă în anul IV, în cadrul Universității București, Facultatea de Geologie și Geofizică, Specializare Inginerie Geologică) pentru determinările și informațiile oferite.

¹⁹ Révész 1996, 81.

²⁰ Donceva-Petkova 2005, 83.

²¹ Oța 2008, 98–100, pl. 7–8.

²² Révész 1996, 81.

²³ Bálint 1991, 87–88, fig. XXVIII, M.28.

²⁴ Rusu, Dörner 1962, 707, M.2.

²⁵ Török 1962, 151, 157, M.310 și M.692.

²⁶ Istvánovits 2003, 293–295, fig. 153/6–7.

²⁷ Točík 1968, M.26 – pl. V/17, M.8/55, pl. XLVII/22–23.

²⁸ Točík 1968, 54–55.

²⁹ Giesler 1981, 131–132; Szilágyi 1994, 75–106; Révész 1996, 80–82.

ne permit datarea mormântului în a doua jumătate a secolului al X-lea—începutul celui următor.

Documentarea și analiza cât mai atentă a descoperirilor funerare din spații bine delimitate au adus până în prezent importante contribuții la cunoașterea unor aspecte legate de obiceiurile și ritualurile de înhumare, precum și a unor orizonturi funerare diferite. Analiza comparativă a necropolelor și descoperirilor cu caracter funerar a permis emiterea unor păreri pertinente în ceea ce privește densitatea de populație din spațiul văii Mureșului, precum și a zonelor învecinate, pe parcursul secolelor X–XI, dar și pentru perioada care a urmat³⁰. În ceea ce privește aria noastră de interes, se observă o densitate de locuire mai ales a spațiului aflat spre gura de vărsare a Mureșului în Tisa³¹, chiar dacă zona și-a păstrat un aspect mlăștinos până în zorii epoci moderne. Cronologic s-a putut constata că puține descoperiri pot fi datate în prima jumătate a secolului al X-lea și ele indică oarecum direcția de pătrundere dinspre Câmpia Pannonică spre est și sud-est a noilor veniți din stepele nord-pontice. Cele mai clare dovezi ale ocupării acestui spațiu sunt oferite de descoperirile funerare. Cu toate acestea, pe baza surselor scrise, dar mai ales arheologice, se poate spune că o mare parte a populației de rând a început să se sedentarizeze și să practice și agricultura pe lângă creșterea animalelor. Chiar dacă aprecierile noastre țin seama doar de stadiul actual al cercetărilor, se poate spune că pe baza descoperirilor arheologice coroborate de la un moment dat de sursele scrise, după mijlocul secolului al X-lea asistăm la o creștere graduală din punct de vedere demografic. Statistic s-a putut observa o dublare a numărului descoperirilor, din a doua jumătate a secolului al X-lea și începutul secolului următor, față de perioada anterioară. La aceasta trebuie adăugat imediat că și numărul de morminte din necropolele datate începând cu a doua jumătate a secolului al X-lea crește simțitor și ele reflectă în parte o oarecare stratificare din punct de vedere social. Pentru fiecare dintre acestea, deosebirea s-a putut face pe baza inventarului funerar. În jurul văii Mureșului inferior există descoperiri funerare atribuite cu precădere populației de rând, dar și unor războinici sau chiar unele care ar putea indica elita conducătoare (v. Arad *Ceala*).

În stadiul actual al cercetărilor, descoperirile cu caracter funerar făcute pe valea Mureșului inferior reliefează ocuparea treptată în special a zonelor de câmpie, de pe terasele și grindurile situate de-a lungul albiei acestui râu.

VI. ANALIZA ANTROPOLOGICĂ

Pe lângă inventarul funerar prezentat mai sus, un plus de informații este oferit de analiza antropologică efectuată asupra fragmentelor osteologice care aparțin unei persoane de sex feminin.

³⁰ Oța 2008, 160–188.

³¹ Bălint 1991; Kürti 1994, 161–170.

Fig. 1. Autostrada Nădlac–Arad (sit 18, lot 2, km 30+200–30+600). Localizarea geografică a sitului;
 2. Delimitarea unor brațe secundare ale Mureșului din jurul sitului după o imagine satelitară;
 3. Ridicăre topografică.

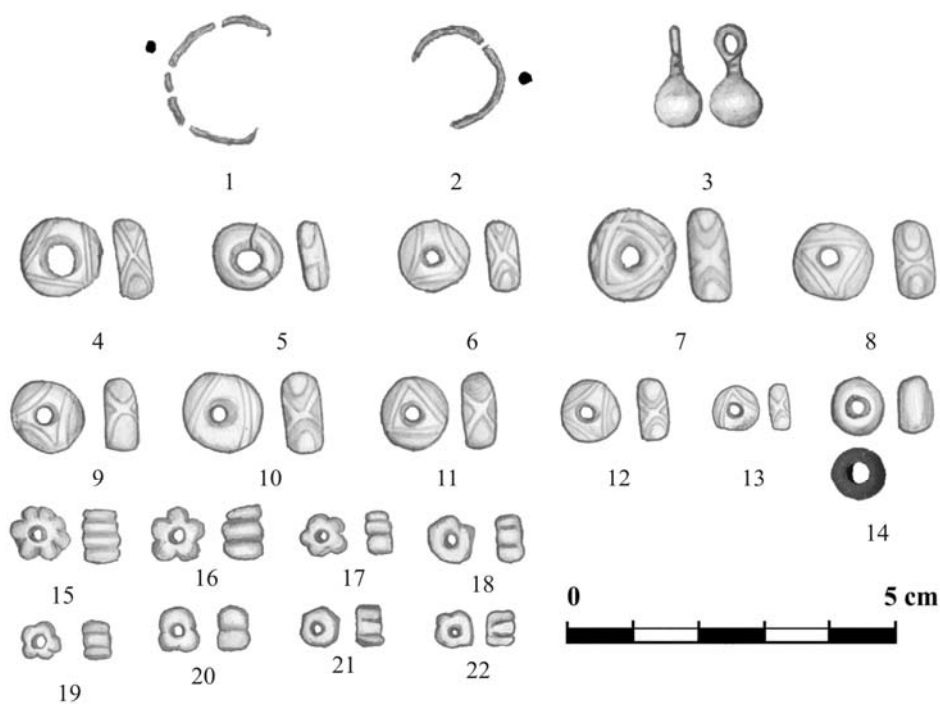
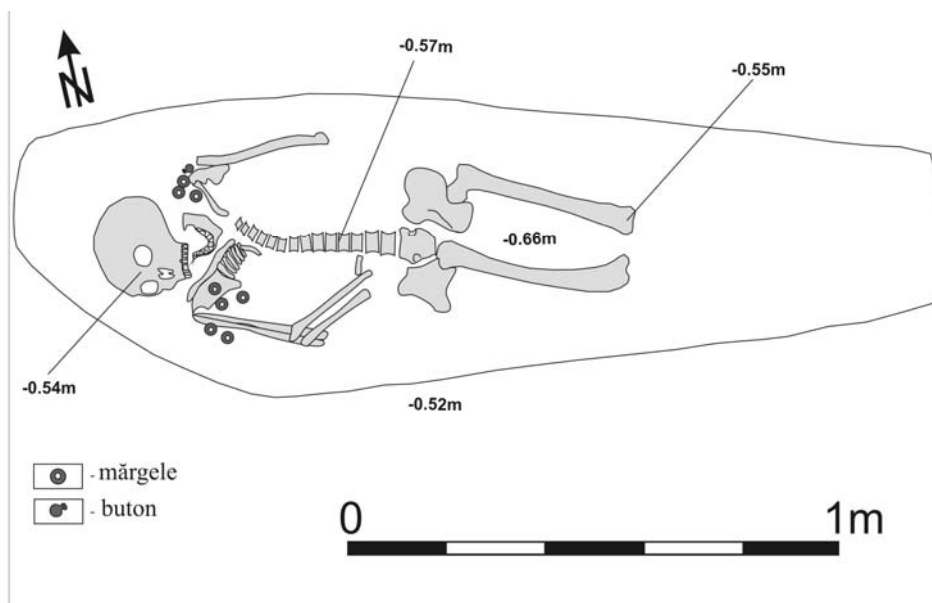

Fig. 2. Autostrada Nădlac–Arad (sit 18, lot 2, km 30+200–30+600).
Planul mormântului descoperit și inventarul funerar.

1

2

Fig. 3. Autostrada Nădlac–Arad (sit 18, lot 2, km 30+200–30+600).
Mormântul: 1. imagine de ansamblu; 2. detaliu cu dispunerea pieselor de inventar funerar.

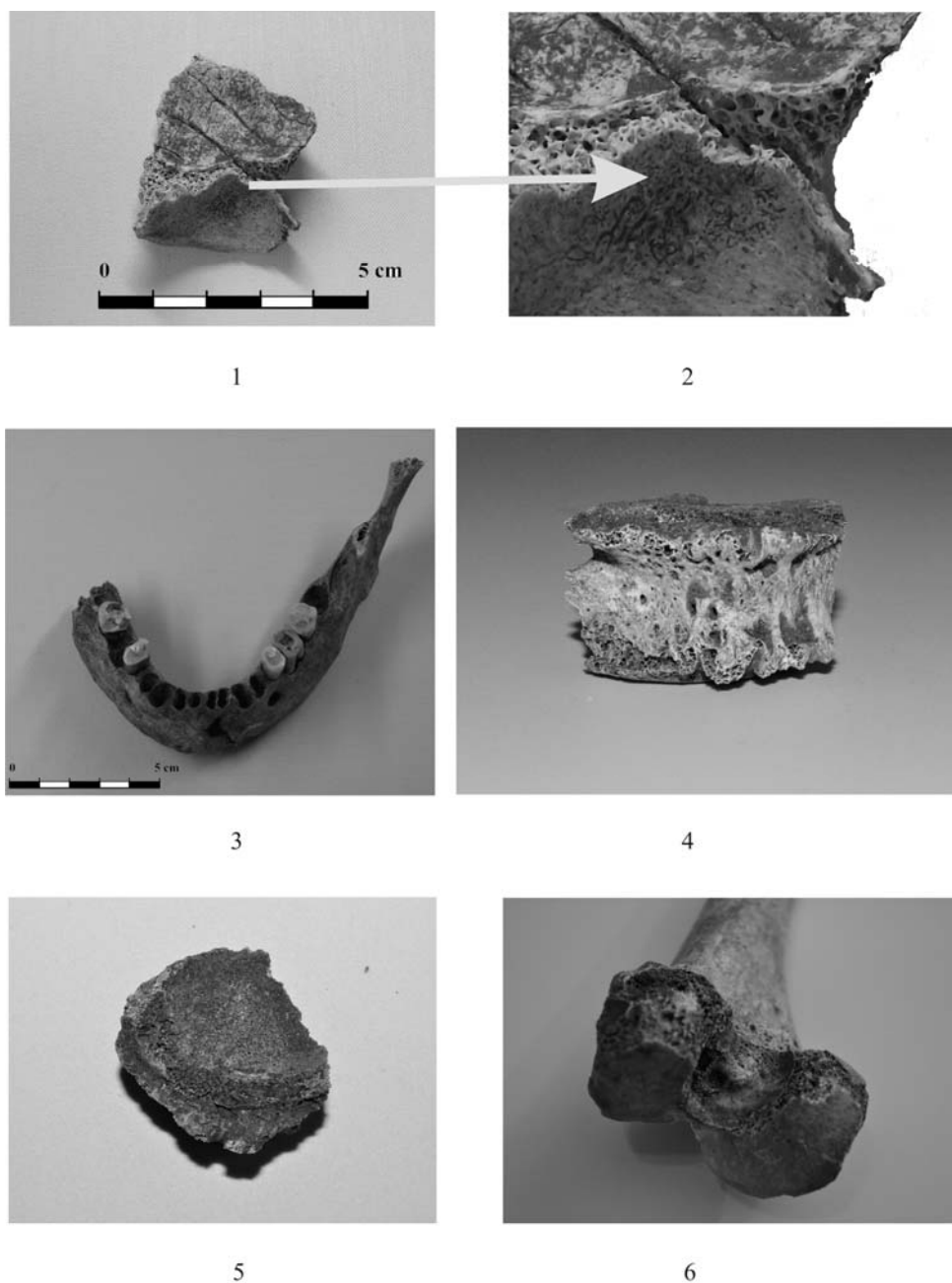

Fig. 4. Autostrada Nădlac–Arad (sit 18, lot 2, km 30+200–30+600). Scheletul: 1–2. porozitate la nivelul orbitei; 3. mandibulă: vedere de sus; suprafețele ocluzale ale dinților puternic uzate; 4. corp vertebră lombară – fața anterioară cu modificări artrozice; 5. corp vertebră lombară (vedere superioară); 6. epifiza distală a femurului stâng (vedere din poziție inferioară).

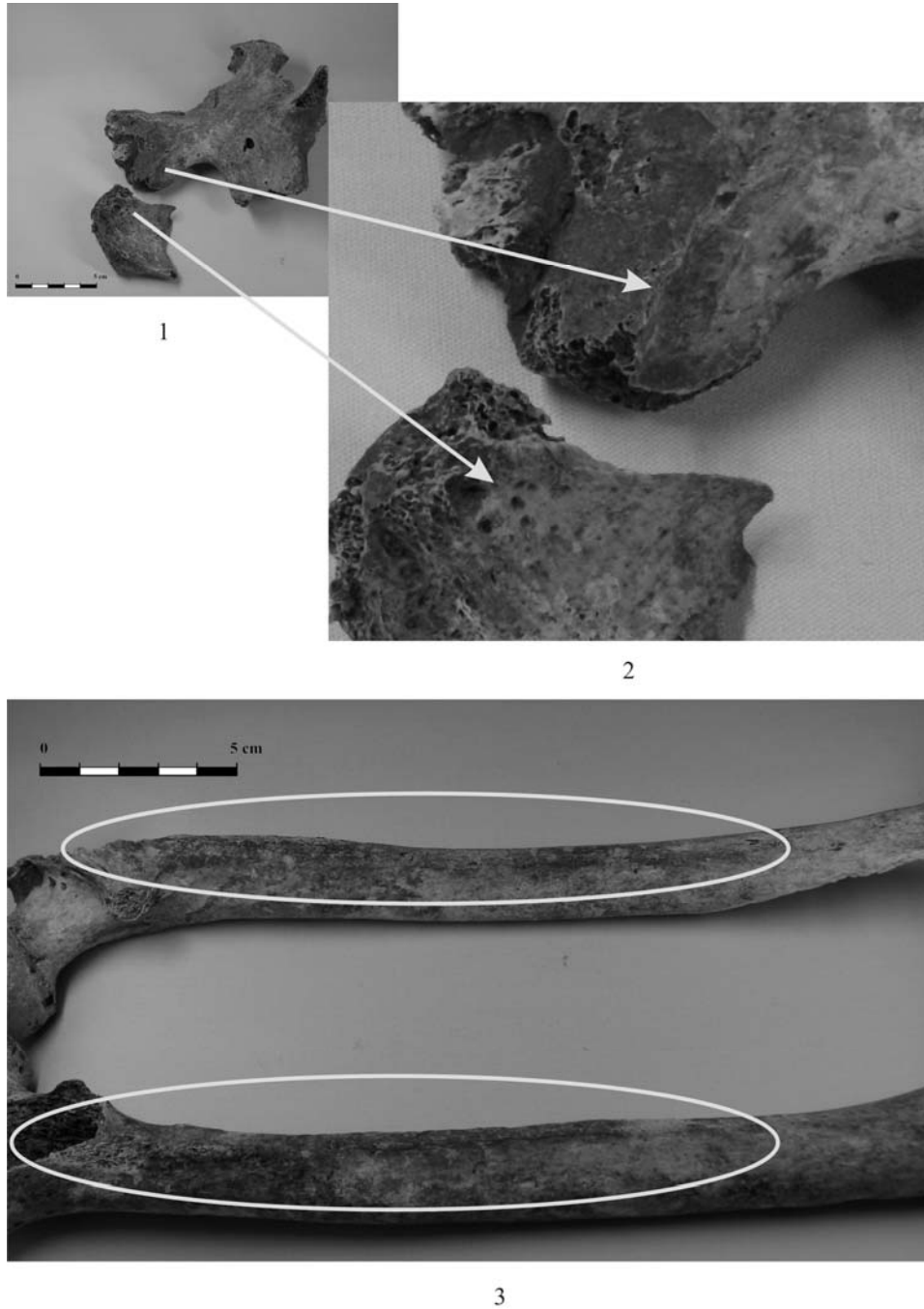

Fig. 5. Autostrada Nădlac–Arad (sit 18, lot 2, km 30+200–30+600). Scheletul: 1–2. posibile traume post-partum la nivelul coxalului; 3. diafizele femurelor cu inserții musculare marcate.

Scheletul este destul de slab reprezentat și se află într-o stare de degradare avansată. Craniul este foarte fragmentat și prezintă lipsuri semnificative, în special pe partea dreaptă, de unde a fost recuperat doar osul temporal și un fragment din parietal. Frontalul a fost distrus aproape în întregime în timpul excavării; s-a păstrat doar marginea supraorbitală dreapta, cu o mică porțiune din suprafața orbitală a frontalului. Partea stângă este reprezentată de osul temporal, fragmente din occipital, iar parietalul a fost recuperat aproape în întregime. Din viscerocraniu s-a păstrat doar zigomaticul drept și maxilele. Mandibula este spartă la jumătate la nivelul incisivului 2 stânga, iar ramura verticală dreapta nu a fost recuperată din mediul de zăcere.

Aparatul dentar se află într-o stare foarte precară; uzura dentară atinge gradul maxim. Intravitam s-au pierdut incisivul 1, premolarul 1 dreapta, incisivul 1 stânga, molarul 2 stânga pe maxilar, iar pe mandibulă singura piesă dentară ce s-a pierdut în timpul vieții este molarul 3 stânga. Din mediul de zăcere au mai fost recuperați incisivul 2, caninul, molarul 2 dreapta și incisivul 2, premolarul 1 stânga de pe maxilă, iar de pe mandibulă incisivul 1, molarul 3 dreapta și incisivul 1, incisivul 2, caninul și premolarul 1 stânga.

Din centura scapulară s-a păstrat doar clavicula stângă, însă fără epifize, un fragment din diafiza celei drepte și cavitatea glenoidă alături de procesul coracoid al omoplatului drept.

Coloana vertebrală este foarte fragmentată; au fost recuperate patru fragmente de corpuri vertebrale lombare și șase fragmente de corpuri vertebrale toracale. Procesele transverse s-au păstrat doar la două vertebre lombare și doar cele de pe partea stângă. Au fost recuperate doar trei fragmente costale de pe partea dreaptă, aflate într-un stadiu avansat de degradare.

Membrele superioare sunt reprezentate de diafiza oaselor brațelor și de oasele antebrățului drept, care însă prezintă distrugerile la nivelul epifizelor distale.

Centura pelviană este ceva mai bine reprezentată, doar că distrugerile din mediul de zăcere nu au permis o restaurare a fragmentelor componente.

Din membrele inferioare s-au recuperat doar femurele (din femurul drept lipsește epifiza distală) și un fragment din epifiza proximală a tibiei stângi. Din oasele de la picioare s-au păstrat doar două metacarpiane, posibil metacarpianul 5 și metacarpianul 2.

A. Determinarea sexului și estimarea vârstei. Judecând după coxale și folosind unele metode stabilite de Phenice (1969)³², scheletul aparține unei persoane de sex feminin. În acest caz au fost folosite drept criterii de determinare a sexului prezența arcului ventral pe suprafața pubisului, concavitatea subpubică și prezența crestei mediale la nivelul ramului ischio-pubian. Caracterele sexuale

³² Krenzer 2006, 15.

secundare ale craniului întăresc această afirmație: procesele mastoide au gradul 2, iar marginea supraorbitală este specifică gradului 3³³.

După caracteristicile scheletului, vârsta este de aproximativ 45–55 de ani. Suturile craniene au gradul II de sinostoza³⁴, suprafața simfizei pubice se încadrează în faza 10 de evoluție³⁵, iar suprafața auriculară indică o vârstă cuprinsă între 50–59 de ani, aflându-se în penultima fază de evoluție³⁶.

În unele cazuri, la persoanele de sex feminin se pot observa niște modificări la nivelul pelvisului, reprezentând urme ale parturii. Acestea se produc în urma tensionării mușchilor și ligamentelor în cursul dilatației³⁷. În cazul de față, aceste sechele ale parturii au fost evidențiate prin prezența unor scobituri la nivelul sulcusului preauricular al ilionului și la nivelul suprafeței ventrale a pubisului, dar și prin evidențierea marcată a sulcusului preauricular (fig. 5/1–2).

Statura a fost calculată folosind lungimea maximă a femurului stâng, acesta fiind singura piesă osteologică întreagă. Astfel, aplicând formula lui Pearson³⁸, a fost calculată o statură de 149,6 cm, ce se încadrează în categoria sub-mijlocie din scara de clasificare a lui Martin³⁹.

B. Elemente de patologie. În primul rând trebuie remarcată starea dentiției, ce prezintă o uzură foarte accentuată. Pe fețele ocluzale ale premolarilor și molarilor apar punți de unire între insulele de dentină, iar în cazul molarilor este observabil și fenomenul de deschidere a camerei pulpare. Uzura dentară este foarte mare și pentru grupa frontală, unde se văd insule de dentină secundară (fig. 4/3).

Uzura dentară, ca și modul complex al abraziunii și uzurii masticatorii, reprezintă un proces fiziologic de adaptare a dintelui. Abraziunea este acel tip de uzură ce se produce în urma frecării alimentelor de piesele dentare în timpul procesului de masticatie, iar uzura dentară este rezultatul frecării directe a unui dinte pe alt dinte, în timpul masticatiei⁴⁰.

La nivelul palatelor orbitale se poate observa o transformare a substanței osoase, sub forma unei porozități (fig. 4/1–2). Este destul de dificil de identificat cauza apariției acestei modificări; poate reprezenta un răspuns al osului în fața unei anemii, provocate de deficitul de fier, a unor vitamine sau minerale din organism⁴¹. În cazul de față această ipoteză nu este susținută, deoarece nu a fost identificată nicio altă afecțiune patologică, cum ar fi hipoplazia emailului sau hiperostoza porotica la nivelul craniului, ce ar putea fi corelate cu o anemie. Astfel, periostita la

³³ Buikstra, Ubelaker 1994, 20.

³⁴ Buikstra, Ubelaker 1994, 35.

³⁵ Buikstra, Ubelaker 1994, 22.

³⁶ Buikstra, Ubelaker 1994, 25.

³⁷ Krenzer 2006, 16.

³⁸ Olivier 1960, 263.

³⁹ Olivier 1960, 13.

⁴⁰ Arnold, Naumova, Koloda 2007, 52.

⁴¹ Krenzer 2005, 58.

nivelul orbitelor poate apărea și în urma unor inflamații la nivelul craniului, cum ar fi sinusita, abcesele dentare, alte infecții orale sau nasofaringiene. Unele boli infecțioase pot cauza conjunctivite. Aceste inflamații pot fi transmise în periost și apoi în oase⁴².

Pentru scheletul postcranian, ceea ce atrage interesul este situația coloanei vertebrale, ce prezintă osteoartrită la nivelul vertebrelor lombare (fig. 4/4–5). Tabloul patologic al defunctei ne oferă indicii cu privire la activitatea fizică depusă în timpul vieții. Modificările degenerative de la nivelul discurilor intervertebrale sunt foarte frecvente în cazul materialelor osteologice din perioada medievală⁴³. Din cauza problemelor de natură degenerativă, se diminuează distanța dintre corpurile vertebrale, ajungându-se la iritarea substanței osoase în urma contactului direct dintre vertebre. Aceasta stimulează periostul să formeze noi structuri osoase, în zonele afectate, denumite osteofii. Astfel de modificări apar foarte rar la persoanele sub 30 de ani; modificările degenerative sunt observate cel mai frecvent, la indivizii cu o vârstă de peste 75 de ani⁴⁴.

Unele dintre principalele cauze ce duc la apariția leziunilor degenerative la nivelul coloanei vertebrale sunt stațiunea bipedă îndelungată, mersul pe jos și cărarea unor obiecte grele în spate⁴⁵.

Transformări artrozice incipiente au mai fost identificate la nivelul cavității glenoide și pe fața posterioară a condilului medial și lateral ale femurului (fig. 4/6). Din nefericire, starea foarte slabă de conservare a materialului osteologic nu a permis observarea unor astfel de modificări artrozice la celelalte articulații.

Ceea ce surprinde la acest schelet este contrastul dintre dimensiunea redusă a fragmentelor osteologice în raport cu dezvoltarea extrem de puternică a reliefurilor musculare (fig. 5/3), cu atât mai mult cu cât este vorba despre scheletul unei femei, de talie mică.

Astfel, pe baza studiului morfofuncțional al scheletului și al modificărilor degenerative, se poate presupune că această persoană a depus o muncă fizică intensă, vreme îndelungată, foarte probabil încă din copilărie.

În cazul de față, există mai multe elemente morfofuncționale ce denotă solicitarea și împovărarea organismului, pentru o lungă perioadă. Astfel, solicitarea mușchilor fesieri este exprimată printr-o creastă subtrochanteriană accentuată. Un alt indicator sugestiv pentru o activitate fizică intensă, mai precis cărarea unor greutăți în spate, este reprezentat de modificările patologice de la nivelul coloanei vertebrale, în special la vertebrele lombare. O împovărare intensă a organismului este evidențiată și de adâncirea feței auriculare a sacrului.

Ca urmare a stării destul de precare de conservare a fragmentelor osteologice, mulți astfel de indicatori ai stresului ocupațional nu au putut fi identificați. Dar și așa se poate afirma că această femeie, ajunsă la o vârstă destul

⁴² Wapler, Crubézy, Schultz 2004, 337.

⁴³ Ortner 1985, 420.

⁴⁴ Aufderheide, Rodriguez 1998, 96.

⁴⁵ González, Concepción 2004, 252.

de înaintată, a dus o viață destul de grea, efectuând o serie de munci grele și solicitante pentru organism. Aceste informații pot sugera că această persoană făcea parte din populația de rând. Mormântul conține de asemenea un inventar funerar sărăcăcios, ce cuprinde câteva podoabe și accesorii vestimentare.

AN ISOLATED GRAVE FOUND ON THE LOWER VALLEY OF MUREȘ RIVER

ABSTRACT

The present paper aims to add supplementary information concerning a funerary discovery from around 1000 on the lower valley of Mureș river. It is about an isolated feminine grave with just a few inventory items consisting in jewelry and clothing accessories. The grave can be dated in the second half of the 10th century or the beginning of the next one. Additionally, an anthropological study gave information on the occupational stress of the deceased.

Key words: funerary discovery, grave, rescue excavation, Early Middle Ages, lower valley of Mureș river, occupational stress.

BIBLIOGRAFIE

- Arnold, Naumova, Koloda 2007 Arnold, W. H. , Naumova, E. A. Koloda, V. V. , *Tooth Wear in Two Ancient Populations of the Khazar Kaganat Region in the Ukraine*, International Journal of Osteoarchaeology, 17 (1), 52.
- Aufderheide, Rodriguez 1998 Aufderheide, A. C., Rodriguez M., *Traumatic condition*, The Cambridge Encyclopedia of human Paleopathology, Cambridge.
- Bálint 1991 Bálint, Cs., *Südongarn im 10. Jahrhundert*, StudArch 11, Budapest.
- Buikstra, Ubelaker 1994 Buikstra, J. E., Ubelaker, D. H. (eds.), *Standards for data collection from human skeletal remains*, Arkansas Archaeological Survey Research Series no. 44, Fayetteville.
- Cosma 2002 Cosma, C., *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII–X d.H.*, Cluj-Napoca.
- Donceva-Petkova 2005 Donceva-Petkova, L., *Odartsi. Nekropoli ot XI vek*, vol. 2, Sofia.
- Dörner 1970 Dörner, E., *Cercetări și săpături arheologice în județul Arad*, MCA 9, 445–463.
- Gáll 2004–2005 Gáll, E., *Burial customs in the 10th–11th Centuries in Transylvania, Crișana and Banat*, Dacia NS, 48–49, 335–454.
- Giesler 1981 Giesler, J., *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jhdts. im Karpatenbecken*, PZ 56, 1, 3–167, tab. 1–53.
- González, Concepción 2004 González, E., Concepción, M., *Marcadores de estrés y actividad en la población guanche de Tenerife*, Tenerife.
- Glück 1980 Glück, E., *Contribuții privind părțile arădene în secolele IX–X*, în Glück, E. (coord.), *Studii privind istoria Aradului*, București, 82–100.

- Györffy, Zólyomi 1994 Györffy, G., Zólyomi, B., *A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt*, Honfoglalás és Régészet ed. Kovács László, 13–37.
- Heitel 1994–1995 Heitel, R., *Der Archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindringens Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien*, Dacia N. S. 38–39, 389–439.
- Istvánovits 2003 Istvánovits, E., *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékhelye*, Nyíregyháza.
- Krenzer 2006 Krenzer, U., *Compendio de metodos antropológico forenses para la reconstrucción del perfil osteo-biológico, Traumas y Paleopatología*, Serie de Antropología Forense Tomo II, Centro de Analisis Forense y Ciencias Aplicadas, Guatemala.
- Kürti 1994 Kürti, B., *Honfoglalók a Maros-torok táján*, Honfoglalás és régészet, Budapest, 161–170.
- Mărginean 2011 Mărginean, F., *Cercetări privind necropola medievală timpurie de la Pecica – Șanțul Mare (sec. X/XI–XIII)*, AnB S.N. 19, Timișoara, 221–251.
- Mărginean 2012 Mărginean, F., *New considerations on the grave discovered in the Sănpetru German G. A. S. (Arad county)*, Studia Universitatis Cibiniensis, Sibiu (sub tipar).
- Nepper I-II, 2002 Nepper, M. Ibolya, *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei*, I–II, Budapest–Debrecen.
- Olivier 1960 Olivier, G., *Pratique anthropologique*, Vigot Freres, Paris.
- Ortner, Putschar 1981 Ortner, D. J., Putschar, W. G., *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, Washington.
- Oța 2008 Oța, S., *Orizonturi funerare din Banatul istoric*, Sibiu.
- Posea 1997 Posea, G., *Câmpia de vest a României (câmpia Banato-Crișană)*, București.
- RepArh 1999 *Repertoriul arheologic al văii Mureșului Inferior*, Timișoara.
- Révész 1996 Révész, L., *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei I*, Miskolc.
- Rusu, Dörner 1962 Rusu, M., Dörner, E., *Săpătura de salvare de la Șiclău*, MCA 8, 705–712.
- Szilágyi 1994 Szilágyi, K., *Perlentypen aus dem X.–XII. Jahrhundert in Ungarn und ihre archäologische Bedeutung*, PamArch 85, 75–110.
- Točík 1968 Točík, A., *Altungarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*, Bratislava.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Highway Nădlac–Arad (site 18, lot 2, km 30+200–30+600). 1. Geographic location of the archaeological site; 2. demarcation of Mureș side arms from around the archaeological site after a satellite image; 3. topographic survey.

Fig. 2. Highway Nădlac–Arad (site 18, lot 2, km 30+200–30+600). The grave plan, funerary inventory.

Fig. 3. Highway Nădlac–Arad (site 18, lot 2, km 30+200–30+600). The grave. 1. General image; 2. detail with funerary items displaying.

Fig. 4. Highway Nădlac–Arad (site 18, lot 2, km 30+200–30+600). The skeleton. 1–2. Orbital porosity; 3. mandible: superior view; occlusal surfaces of the teeth with strong wear; 4. body of lumbar vertebrae: anterior view with arthrosis transformations; 5. body of lumbar vertebrae (posterior view); 6. distal epiphysis of left femur: inferior view.

Fig. 5. Highway Nădlac–Arad (site 18, lot 2, km 30+200–30+600). The skeleton. 1–2. Possible post partum trauma to the hip; 3. femoral disphysis with marked muscle insertions.

ABREVIERI

AARMSI	Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
AEM	Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Viena
AIIA Iași	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași
AISC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AmerAnt	American Antiquity, Washington, D.C.
AnB	Analele Banatului, Timișoara
Analele Dobrogei	Analele Dobrogei, Constanța
Antiquity	Antiquity, University of York
ANRW	Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Berlin–New York
Apulum	Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchAnz	Archäologischer Anzeiger, Berlin
ArheologijaSofia	Arheologija. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzej, Sofia
ArhMed	Arheologia Medievală
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași
Argesis	Argesis, Muzeul județean Argeș
Banatica	Banatica, Muzeul județean Reșița
BCMI	Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, București
BMI	Buletinul monumentelor istorice, București
BSNR	Buletinul Societății numismatice Române, București
CAB	Cercetări arheologice în București, București
CAMNI	Cercetări arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
CCA	Cronica cercetărilor arheologice din România, București
CCDJ	Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
CercIst	Cercetări istorice, Iași
Chiron	Mitteilungen der Kommission für Altgeschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts
Chronica Valachica	Studii și materiale de istorie, Muzeul județean Dâmbovița, Târgoviște
Dacia N.S.	Dacia, Nouvelle Série, Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
Danubius	Danubius, Revista Muzeului de Istorie, Galați
Drobeta	Drobeta, Drobeta-Turnu Severin
EphemNap	Ephemeris Napocensis, Cluj
Germania	Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
GodišnikŠumen	Godišnik na Muzejite ot Severna Bălgaria, Šumen
Hesperia	Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Cambridge
Ialomița	Ialomița. Studii și cercetări arheologice. Istorie, etnografie și muzeologie, Slobozia
Istros	Istros. Buletinul Muzeului Brăilei. Studii, comunicări, note, Brăila
IzvestijaSofia	Izvestija na Narodnija Muzej Sofia, Sofia
IzvestijaVarna	Izvestija na Narodnija Muzej Varna, Varna

Izvestija Veliko Tărnovo	Izvestija na Muzejite v Severnozpadna Bălgarija, Veliko Tărnovo
Klio	Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin
MCA	Materiale și cercetări arheologice, București
MatIstMuzBuc	Materiale de istorie și muzeografie, București
Mousaios	Mousaios. Muzeul județean Buzău, Buzău
PamArch	Památki Archeologické, Praga
Peuce	Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
Pontica	Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig-Berlin
RadVM	Rad Vojvodjanskih Muzeja, Novi Sad
RazPr	Razkopki i Proučvanija, Sofia
REA	Revue des Études Anciennes, Bordeaux
RESEE	Revue des Études Sud-Est Européennes, București
Sargetia	Sargetia, Buletinul Muzeului județean Hunedoara, Deva
SCIVA	Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, București
Starinar	Starinar, Beograd
StCl	Studii clasice, București
Tibiscum	Muzeul Banatului, Timișoara
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn